

Julia Chodyniuk

Sprawności językowe i pragmatyczne studentów polonistyki Brzeskiego Uniwersytetu Państwowego im. A. Puszkina

Acta Humana nr 2, 27-36

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Mgr Julia Chodyniuk

Brzeski Uniwersytet Państwowy im. A. Puszkina

UMCS Lublin

Sprawności językowe i pragmatyczne studentów polonistyki Brzeskiego Uniwersytetu Państwowego im. A. Puszkina

Przedmiotem dociekań naukowych i badawczych w niniejszym artykule jest analiza podobieństw i różnic w zakresie sprawności językowych i pragmatycznych studentów polonistyki Brzeskiego Uniwersytetu Państwowego im. A. Puszkina. Na tle możliwie wyczerpująco scharakteryzowanych i porównawczych kategorii językoznawczych przedstawiam błędy białorusko- lub rosyjskojęzycznych studentów uczących się języka polskiego jako obcego. Kontakt z drugim czy nawet z trzecim językiem stanowi przyczynę interferencji¹, która sprzyja kształtowaniu się zmian w systemach językowych tych języków (rosyjskiego, białoruskiego, polskiego). Oglądowi zostaną poddane przede wszystkim zmiany w polskim systemie językowym. Główny nacisk kładę na kontrastywny opis systemów języka polskiego i rosyjskiego oraz białoruskiego. Podobieństwa i różnice są ilustrowane przykładami z przeprowadzonych badań.

Polsko-rosyjskie i polsko-białoruskie kontrasty i tożsamości morfologiczne przy generowaniu tekstu stanowią źródło odstępstw od ogólnopolskiej normy językowej. Interferencja językowa to wzajemne oddziaływanie na siebie dwóch lub więcej systemów (odrębnych języków lub też dwóch dialektów należących do tego samego języka), przejawiające się przez kontakt językowy i dwujęzyczność. Terminem tym określa się także ślady wzajemnego oddziaływania dwóch języków na różnych poziomach (podsystemach). Zjawisko interferencji językowej jest częste w środowiskach wielojęzycznych, w gwarach mieszanych i przejściowych².

Na umiejętności językowe i pragmatyczne duży wpływ ma podłoże językowe. Dla większości badanych studentów „codziennym” językiem jest rosyjski, czasem

¹ Por. B. Krucka, *Kontrasty polsko-rosyjskie w zakresie morfologii a zjawiska interferencji (na podstawie języka polskich studentów ze Wschodu)*, Łask–Warszawa 2006, s. 17.

² H. Karaś, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*, Warszawa–Puńsk 2002.

z elementami białoruskimi, rzadziej – białoruski lub jego odmiana gwarowa (np. w przypadku osób ze wsi). Studenci nie mogą więc uniknąć wpływu wschodniosłowiańskich języków, co jest widoczne nawet przy najlepszej znajomości poprawnych form, reguł i zasad polszczyzny ogólnej.

Materiał badawczy stanowią sprawdziany, testy gramatyczne oraz tematyczne teksty utworzone przez studentów na zajęciach z języka polskiego. Dla sprawdzenia umiejętności pragmatycznych analizowałam również listy prywatne i urzędowe, podania i zaproszenia napisane przez studentów polonistyki. Badania przeprowadzałam wśród uczących się od podstaw języka polskiego jako obcego na drugim, trzecim i czwartym roku na kierunku Język i literatura rosyjska. Język obcy (polski).

Znajomość i umiejętność pisanie tekstów użytkowych są bardzo ważne w życiu każdego człowieka nie tylko podczas studiów, ale i po ich zakończeniu. W ciągu naszego życia często tworzymy różne, dłuższe lub krótsze, mniej lub bardziej trudne do opanowania oraz ułożenia pisma: życiorysy, listy motywacyjne, życzenia, zaproszenia, skargi, ogłoszenia, podania, protokoły, opinie, podziękowania, przeprosiny, sprawozdania, itd. Różnica w wielokrotności pisanie tego typu tekstów zależy od kraju zamieszkania, uczelni oraz kultury określonego narodu. Studenci polonistyki brzeskiej najczęściej mają do czynienia z formą podania, ponieważ posługują się nim w kontaktach z władzami uczelni oraz Konsulem Generalnym RP w Brześciu. Z tego powodu umiejętność realizacji polskiego wzorca gatunkowego podania przez studentów uważać można za szczególnie istotną. Chcę przede wszystkim zwrócić uwagę na formotwórczy aspekt tego pisma użytkowego³. Interesuje mnie wzorec podania polskiego oraz sposoby jego realizacji przez badanych studentów.

Gatunek podania funkcjonujący w języku polskim zasadniczo różni się od wzorca wschodniego, rosyjskojęzycznego, który studenci przyswajają na wcześniejszych etapach nauczania. Przeanalizowane przeze mnie teksty stanowią 32 podania napisane przez studentów 2–4 roku polonistyki brzeskiej. Wszyscy są Białorusinami, ale nie dysponują informacjami na temat ich ewentualnego polskiego pochodzenia.

Porównując język polski i rosyjski oraz polski i białoruski, można zauważyć, że występują w nich podobieństwa w zakresie semantycznym. Analogiczne znaczenia mają także kategorie fleksyjne. Różnice pomiędzy porównywanymi językami dotyczą struktury powierzchniowej: obok licznych zbieżności obserwuje się różnice w formalnych wykładnikach kategorii fonetycznych i fleksyjnych.

Badane przeze mnie sprawności pragmatyczne studentów polonistów Brzeskiego Uniwersytetu Państwowego im. A. Puszkina przy generowaniu tekstu sta-

³ M. Wojtak, *Wzorce gatunkowe wypowiedzi a realizacje tekstowe*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 2: *Tekst a gatunek*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2004, s. 135.

nowią źródło odstępstw od ogólnopolskiej normy językowej. Analizując zebrany materiał, opieram się na wzorcu podania opracowanym przez Ewę Malinowską w pracy *Wypowiedzi administracyjne. Struktura i pragmatyka*⁴. W podstawowym wzorcu podania wyróżnia ona następujące elementy: rama delimitacyjna, formuła początkowa, uzasadnienie, formuła końcowa. Wzorzec maksymalny interesującego mnie typu tekstu jest rozszerzony o załączniki. Ramę delimitacyjną tworzą następujące elementy: dane osobowe nadawcy (imię, nazwisko, dokładny adres zamieszkania), własnoręczny podpis, data wniesienia podania, informacja o odbiorcy (wskazanie organu administracyjnego, do którego kierowane jest pismo)⁵. Każdy z wymienionych elementów ma swoje ściśle określone miejsce w podaniu będącym gatunkiem skonwencjonalizowanym. Dane osobowe nadawcy umieszczane są w lewym górnym rogu, obok, w prawym górnym rogu, wpisuje się miejsce i datę wniesienia podania, nieco niżej, z prawej strony, dane adresata, w prawym dolnym rogu – podpis.

Prześledźmy, w jakim stopniu prace studentów polonistyki brzeskiej spełniają „wymogi” wzorca podania polskiego.

Data i miejsce wniesienia podania

Datę wniesienia podania zamieściło 32 osoby, natomiast nazwy miejscowości nie podał żaden ze studentów. Warto podkreślić, że wszyscy, zgodnie z wzorcem rosyjskim, umieścili ją na dole z lewej strony.

Dane osobowe nadawcy

Dane osobowe nadawcy podał jeden student z 32. Pozostali umieścili ich skrócony wariant w dolnym prawym rogu, gdzie podali tylko imię i nazwisko nadawcy. Brak jego danych w przeważającej większości podań świadczy o braku znajomości zarówno polskiego, jak i rosyjskiego wzorca podania. W *Małym podręczniku tekstów pisanych języka rosyjskiego* podane są następujące stałe elementy: „(1) nazwa adresata, (2) stanowisko, nazwisko, imię (lub inicjał) autora podania, (3) nazwa

⁴ Kwestię te poruszali także inni badacze. Zob. m.in.: H. Belke, *Problemy typologii i klasyfikacji tekstów użytkowych*, „Pamiętnik Literacki” 1979, z. 3; B. Boniecka, J. Panasiuk, *By wyjść poza standard (życiorys, podanie a list motywacyjny)*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 2, op. cit.; S. Gajda, *Gatunek jako konwencja kulturowo-językowa*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001; M. Kuziak, S. Rzepczyński, *Jak dobrze napisać: opowiadanie, podanie, streszczenie*, Warszawa 2002, s. 99–102; J. Mazur, *Styl i tekst w aspekcie pragmatycznym. Z zagadnień teoretyczno-metodologicznych*, „Socjolingwistyka” 1990, nr 9; A. Wierzbicka, *Akty i gatunki mowy w różnych językach i kulturach*, [w:] *Akty i gatunki mowy*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin 2004.

⁵ E. Malinowska, *Wypowiedzi administracyjne. Struktura i pragmatyka*, Opole 2001, s. 115.

dokumentu, (4) treść prośby, (5) podpis autora, (6) data⁶. Zamieszczenie informacji o nadawcy na dole z prawej strony, jak to uczyniło 31 studentów, zgodnie jest z rosyjskim wzorcem podania, ale dane te powinny się znaleźć poniżej danych adresata, a nie na końcu pisma. W podaniach napisanych przez studentów powinny być również zamieszczone informacje o roku i kierunku studiów, ale w żadnej z branych pod uwagę prac nie znalazła się taka informacja.

Informacja o odbiorcy

Informacje o odbiorcy znalazły się we wszystkich tekstach. Zazwyczaj studenci umieszczali je z prawej strony – 28 osób, tylko cztery osoby wstawiły je z lewej strony.

W języku polskim dane adresata mogą być zapisane w dwojaki sposób: w mianowniku, np. *Szanowny Pan Dyrektor*, lub z przyimkiem w dopełniaczu, np. *Do Szanownego Pana Dyrektora*. W języku rosyjskim stosuje się formę celownika, np. *Szanownemu Panu Dyrektorowi*, którą studenci chętnie stosowali w poddanych analizie tekstach (23 osoby, w tym 21 zastosowało błędną formę *Panu Dyrektorowi*, *Kierownikowi*). Forma mianownikowa pojawiła się dziewięć razy, np. *Konsulat Generalny RP w Brześciu*.

Kolejną istotną sprawą, na którą należy zwrócić uwagę, jest forma gramatyczna, w której zapisane są dane osobowe odbiorcy (urzędu lub firmy), np. *Konsulat Generalny RP w Brześciu A. Nowakowa*. Po użyciu mianownika na początku informacji o adresacie forma gramatyczna nie zmienia się na celownik zgodnie ze wzorem rosyjskim, nie podaje się także stanowiska ani stopnia naukowego osoby.

W badanych pracach imię i nazwisko adresata zamieściło 30 osób, w tym 23 użyło nazwiska i inicjału imienia. Adresat nie został więc wskazany wprost tylko w dwóch podaniach. W zwrotach do nadawcy szablonu grzecznościowego użyło 27 osób: *Szanowna Pani/Szanowny Pan*. Dokładnego adresu odbiorcy nie zamieścił żaden student, natomiast 31 osób podało albo numer szkoły, albo nazwę innego urzędu lub firmy, czasami też miasto, w którym odbiorca się znajduje. W dziewięciu przypadkach zwrócono się do *Dyrektora/Kierownika*, ale nie wskazano jednostki, którą zarządza, natomiast zamiast adresu pocztowego czasami były podawane adresy mailowe.

⁶ K. Rumińska, H. Waszkielewicz, *Język rosyjski. Mały podręcznik tekstów pisanych*, Warszawa–Kraków 1996.

Podpis

Podpisy zostały zamieszczone na wszystkich podaniach. Różnice dotyczące miejsca jego ulokowania również dotyczą różnych wzorców podania. Aż 29 osób umieściło go pod treścią pisma pomiędzy datą składania a danymi osobowymi nadawcy:

6.11.2010 podpis T. Jurewicz.

Natomiast pozostałe trzy osoby umieściły podpis z prawej strony pod danymi osobowymi:

20.11.2010..... Lebiodka A.
podpis

Spirydowicz i Wolska podkreślają, że „podpisy składane na podaniach powinny być zawsze wyraźne i czytelne”⁷. Nie poświadczono przykładów zamieszczenia podpisu czytelnego przez studentów polonistyki brzeskiej.

Malinowska zauważa, że „w wariacie maksymalnym w zakończeniu pisma (po formule końcowej, a przed podpisem osoby wnoszącej podanie) pojawia się jeszcze jedna próba pozyskania odbiorcy – okazanie szacunku. Stosowane są w tym celu najczęściej szablonowe formuły: *Z wyrazami szacunku*, *Z poważaniem*, *Pozostaję z poważaniem*, *Z pozdrowieniem*⁸. W badanych tekstach formuły tego typu nie zostały zastosowane.

Tytuł

W *Małym podręczniku tekstów pisanych języka rosyjskiego* tytuł pisma wymieniany jest jako jeden z elementów obligatoryjnych podania w języku rosyjskim. Z kolei Malinowska zauważa, że w polskim wzorcu tytuł pisma podawany jest rzadko i pojawia się raczej w gotowych formularzach⁹. Jeśli jednak występuje, to umieszczony zostaje pośrodku, tuż nad uzasadnieniem. W analizowanych tekstach tytuł pojawił się 11 razy. Umieszczony został pośrodku, pisany małą literą bez znaków interpunkcyjnych na końcu.

⁷ E. Spirydowicz, K. Wolska, *Listy, podania, pisma urzędowe*, Warszawa 1974, s. 128.

⁸ E. Malinowska, *O stałości i zmienności gatunków użytkowych*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 1: *Mowy piękno wielorakie*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2000, s. 117.

⁹ *Ibidem*, s. 115.

Zasadnicza część pisma

Zasadnicza część podania składa się z trzech części wydzielonych akapitami: formuły początkowej, uzasadnienia, formuły końcowej¹⁰. Badane teksty nie spełniają tego warunku w całości. Podziału tekstu podania na akapity nie zastosowano w żadnym z analizowanych dokumentów. Najczęściej formuły mieszczą się w jednym zdaniu i w jednym akapicie. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w 27 podaniach została opuszczona część druga, czyli uzasadnienie. W większości badanych tekstów zasadnicza część podania zaczyna się od zwrotu: *Szanowna Pani zwracam się.../ Szanowny Pan! Zwracam się...*¹¹. W polskim wzorcu podania pojawiają się standardowe formuły początkowe i końcowe. Są to formuły grzecznościowe służące do uzyskania przychylności decydenta. Nie pojawiły się one w badanych tekstach.

We wzorcu podania ustalonym przez Malinowską, w wariancie maksymalnym występują załączniki, które przede wszystkim uwiarygodniają informacje przedstawione w podaniu. Element ten nie pojawił się w żadnym z badanych przeze mnie tekstów.

Argumentacja

W drugiej części pisma powinna znaleźć się argumentacja. Uzasadnienie z jednej strony pełni funkcję informacyjną, z drugiej zaś perswazyjną¹². Malinowska zauważa, że „sposób organizowania tej części podania oraz sposób argumentacji zależy przede wszystkim od kompetencji językowej i stylistycznej nadawcy oraz od stopnia jego wykształcenia ogólnego. Niezbędny jest takt i kultura osobista, aby budzić pozytywne uczucia u odbiorcy”¹³. W badanych podaniach, jak już wspomniałam wcześniej, w 27 przypadkach ta część została opuszczona. Natomiast w pozostałych nie jest dostatecznie przekonująca ze względu na słabe nasilenie perswazyjne i brak załączników potwierdzających fakty wymienione w tekście:

¹⁰ Ibidem, s. 116.

¹¹ Nie komentuję występujących tu błędów, ponieważ zasługują one na odrębne opracowanie.

¹² E. Malinowska, *Wypowiedzi administracyjne*, op. cit., s. 118.

¹³ Ibidem.

*Konsulat Generalny
RP w Brześciu
A. Nowakowa*

podanie

Zwracam się z uprzejmą prośbą podać mi Kartę Polaku, dlatego że mam dziadka polaka i bardzo szanuję Polskę i jej tradycje, obyczaje, historię i język.

6.11.2010

podpis

T. Jurewicz

Z przeprowadzonych analiz wynika, że studenci mają problem z jasnym i precyzyjnym wyrażaniem myśli, z logiczną prezentacją faktów oraz budową składniową tekstu. Poziom ich kompetencji językowej jest więc niewystarczający, by móc się swobodnie komunikować, co jest zrozumiałe z tego względu, że język polski nie jest ich pierwszym językiem i często posługują się nią na co dzień w ograniczonym zakresie, np. w komunikacji na zajęciach lub w trakcie imprez polonijnych. Jest to poważny problem, ponieważ stopień znajomości języka polskiego, który reprezentują studenci, a w przyszłości absolwenci, w ostatnich latach pogorszył się i może źle świadczyć o poziomie edukacyjnym uczelni. Dlatego też tak istotne jest zwrócenie uwagi nauczycielom języka polskiego jako obcego, aby więcej czasu poświęcali na kształcenie sprawności pisania różnych tekstów użytkowych.

Jak widać z powyższych przykładów, struktura pisemnych form wypowiedzi odzwierciedla wzór rosyjski lub białoruski. Trudno tutaj określić, którym wzorcem posługiwali się studenci układający analizowane teksty, ponieważ w językach rosyjskim i białoruskim formy te prawie się nie różnią. Błędy i „niezręczności” stylistyczne świadczą o braku znajomości lub umiejętności odpowiedniego zastosowania posiadanego słownictwa. Natomiast stylistycznie teksty nie są ułożone na wzór wschodni. Po ich przeczytaniu odnosi się wrażenie pierwszych prób posługiwania się językiem obcym w ogóle, a szczególnie w konkretnej wypowiedzi pisemnej (podanie, zaproszenie, list urzędowy lub prywatny).

Przyczyną odstępstw od ogólnopolskiej normy językowej może być zarówno brak praktyki językowej i komunikacyjnej, jak i słaba znajomość reguł konstruowania wypowiedzi pisemnych. Bardzo ważną rolę odgrywają zmiany w planach i programach nauczania języka polskiego¹⁴, a także brak rozmowy kwalifikacyjnej w języku polskim podczas zdawania egzaminów wstępnych na uczelnię. Przez ostatnie lata zmniejszono zarówno ilość godzin, jak i ilość dziedzin języko-, historio- i literaturoznawczych w języku polskim, co wpłynęło niekorzystnie na wiedzę

¹⁴ Wcześniej program nauczania przewidywał różne rodzaje praktyk po każdym roku studiów, w tym językowe, krajoznawcze, pedagogiczne, itp., które dotyczyły głównie wyjazdów do Polski, gdzie studenci mieli kontakt bezpośrednio z „czystym” językiem polskim. To niewątpliwie sprzyjało przyswajaniu wiedzy o języku, kraju, obyczajach, historii, itd.

posiadaną przez studentów i ich sprawności językowe i pragmatyczne. Oto kilka przykładów uzasadniających moje spostrzeżenia:

6.11.2010

Droga Alu!

Wczoraj telefonowała ciebie i chciałabym zawiadomić ci że przyjadę w dniu 30 marca i chciałabym żebyś mnie przywitam.

Marysia

Droga przyjaciółko!

Wczoraj dowiedziała się, że zaniedługo zmożę wyjechać na studia do Polski. To jest bardzo przyjemna wiadomość dla mnie, dlatego, że lubię ten kraj, jego język, tradycji, i obyczaje, jego ludzie i miasta. Jest to możliwość powiększyć wiedze z języka polskiego, z historii Polski, z obyczajów tego kraju. Mam nadzieje, że wystko, co chcę mi się udaje.

Twoja Tatiana

P.S. bardzo tęsknę za tobą. Mam nadzieje zobaczyć cie w ścisłym czasie.

Kierwonik firmy

„Lebiodka.pl”

Lebiodka G.

Szanowny Pan zwracam się z uprzejmą prośbą o przyjęcie mnie do pracy na stanowisko dyrektora po menedżmentu.

10.10.2010

Leontiuk A.A.

Kierwoniku domu

akademickiemu Mykusz M.

Piwień A.W.

Szanowny Pan! Zwracam się z prośbą przydzielenia miejsca w akademiku 2.

8.10.10.

Piwień A.W.

Prof. dr. hab. Helena Dąbrowska.

Zaproszenie

Katedra językoznawstwa rosyjskiego serdecznie zaprasza Panią na konferencję naukową-praktyczną w Brześciu „Język w naszym życiu”, która odbędzie się w dniu 12. listopada 2010 r. na wydziale filologicznym Brzeskiego uniwersytetu państwowego.

Kierownik Katedry

językoznawstwa

rosyjskiego

Pietrowa A.

Przy pomocy utworzonych tekstów i wypowiedzi studenci osiągają jednak pewne sukcesy komunikacyjne, natomiast nie zawsze zdają sobie sprawę z tego, że ich polszczyzna wymaga korekt oraz głębokiej modyfikacji systemu gramatycznego. Z tego powodu może pojawić się problem w porozumiewaniu się z osobami mówiącymi po polsku, co podczas wyjazdów wpływa na jakość komunikowania się z Polakami. Ogromną przeszkodą w sprawnym opanowaniu polszczyzny jest skomplikowany system podobieństw i różnic. Mówiący często mają kłopoty z ustaleniem, czy dana forma jest rosyjska, czy polska.

Maria Wojtak proponuje wyróżnienie dwóch poziomów kompetencji w sferze administracyjno-prawnej: wzorcowy i zadowalający. Wzorcową kompetencją winna dysponować „wąska grupa profesjonalnych uczestników komunikacji w sferze prawnej”. Natomiast nieprofesjonalni uczestnicy komunikacji powinni dysponować kompetencją zadowalającą, „[...] czyli oprócz dobrego opanowania normy polszczyzny ogólnej wymaga się od nich znajomości przynajmniej elementarnych zasad redakcyjnych tekstów normatywnych i znajomości kultury prawnej”¹⁵. Na podstawie przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że badani studenci kompetencji tej w zakresie języka polskiego nie posiadają. Jest to poważny problem, ponieważ większość z nich planuje podjęcie pracy w firmach, które współpracują z polskimi partnerami, co wiąże się z załatwianiem wielu spraw prawno-administracyjnych przeprowadzanych w języku polskim. Ponadto osoby te planują kontynuowanie edukacji w Polsce lub nauczanie języka polskiego w szkołach.

¹⁵ E. Malinowska, *O kompetencji komunikacyjnej uczestników dyskursu urzędowego*, [w:] *Stylistyka a pragmatyka*, red. B. Witosz, Katowice 2001, s. 233

Summary

The Linguistic and Pragmatic Competence of the Polish Language Students from Pushkin State University in Brest

The object of the study of the given work is the analysis of similarities and differences in language skills of the students of Polish language at Pushkin State University in Brest. The article describes the mistakes made by Russian and Belarusian students of the Polish language which is learnt as a foreign one and was not studied before. Priority is given to the contrastive description of Polish, Russian and Belorussian. Similarities and difference are illustrated by a vast number of examples.

The analysed material consists of the grammar tests and articles written by the students during lessons as well as private and business letters, applications and invitations, compiled by the students. The analysis reveals the problems with adequate expression of thoughts, logical presentations of facts and syntactic structure of the text. The level of language competence is not high enough to communicate freely, especially in official situations. Polish is not a mother tongue of the students and its usage is restricted to family relations.

With the help of the compiled tests and documents the students acquire definite communicative progress, but do not realize that their speech needs correction and improvement. There might occur misunderstanding between them and native speakers, for example during tourist journeys. The greatest difficulty is the interference of the native and foreign grammar forms that look or seem to be identical.